

1. táblázat

A szolgáltatás becsült éves költsége

	A közvetlen dokumentumrendelés becsült éves költsége (GBP)	Egy folyóirat-cím átlagos költsége (GBP)	A szolgáltatás finanszírozása miatt törölendő folyóiratok becsült száma
Biológia	8 150,08	866,15	9,41
Kémia	3 130,32	1 401,75	2,23
Általános mérnök	2 920,92	263,53	11,08
Villamosmérnök	2 717,85	571,56	4,76
	16 919,17		

A könyvtár tudatában van annak, hogy a nyomtatott folyóirat-állomány szinten tartása nehéz lesz, és ha a költségek csökkentését nem oldja meg az elektronikus folyóiratok fejlesztése, akkor a gyűjteményfejlesztés hibrid modelljére kell áttérni. A Documents Direct szolgáltatás és az elektronikus folyóiratcsomagok használata enyhíti majd a pénzügyi következményeit, mivel olyan alternatívát jelentenek, amelyek mind a könyvtár, mind a karok számára csökkentik a negatív folyamatok hatásait.

/BIRCH, Katie-YOUNG, Ian A.: Unmediated document delivery at Leeds University: from project to operational system. = *Interlending & Document Supply*, 29. köt. 1. sz. 2001. p. 4-10./

(Viszocsekné Péteri Éva)

A Relais dokumentumszolgáltató rendszer: a forrásmegosztás egy új modellje

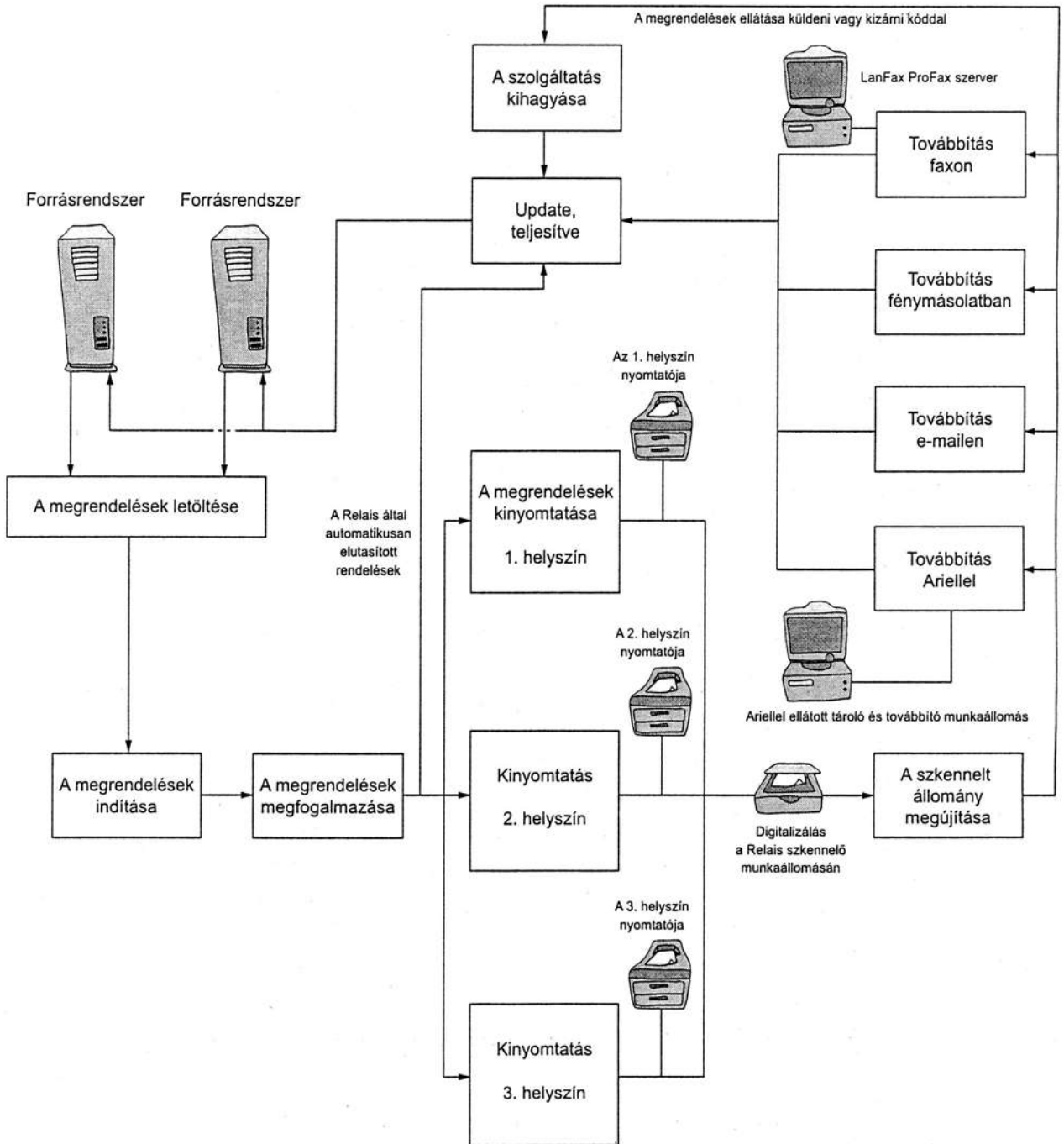
A Relais rendszer használatával a könyvtárak gyorsan és nagy mennyiségben tudnak szolgáltatni. Előállítója a Relais International cég (<http://www.relais-intl.com>) az EBSCO Information Services leányvállalata. A Relais a Kanadai Tudományos és Műszaki Információs Intézetben (Canada Institute for Scientific and Technical Information = CISTI) korábban már sikeresen alkalmazott Intellidoc rendszer továbbfejlesztése. Célja a könyvtárközi kölcsönzés és a dokumentumszolgáltatás támogatása, de a könyvtárak forrásmegosztásának új modelljét is jelenti. Alapja, hogy a könyvtárközi kölcsönzési folyamat nem a fénymásolatokra, hanem a digitális leképezésre épül. A rendszer különböző kézbesítési módszerek alkalmazását teszi lehetővé: a postai továbbításhoz szükséges helyi nyomtatástól a faxon, Arielen keresztül az elektronikus levelezőrendszerek használatáig. Ezen túlmenően lehetőség van a szolgáltatási folyamatot jellemző adatok visszakeresésére is.

A könyvtárközi megrendelések más könyvtáraktól, míg a másolatok iránti igények mind belső felhasználóktól, mind külső megrendelőktől érkehetnek. Ezeket a Relais egy vagy több forrásból tudja teljesíteni, mint amilyenek az OCLC, a DOCLINE és az ISO ILL protokollját használó rendszerek. A folyamat A megrendelések letöltése lépése a megrendeléseket tartalmazó fájlokat tölti le a forrásrendszerekből, A megrendelések indítása pedig betölti ezeket a könyvtár Relais adatbázisába. Ez egy

relációs adatbázis, amely Microsoft SQL vagy Oracle Enterprise szerveren működik. A folyamat következő lépése A megrendelések megfogalmazása, amelynek során a kérést számos szempont szerint ellenőrzik; a valamilyen okból nem megfelelőket az automatikus elutasító rendszer visszaküldi, míg a megfelelők sorban állnak kinyomtatásra várva. A sorból a nyomtatásra történő kiválasztás a raktári jelzet és a megjelenés kelte alapján történik. A virtuális sorból a kérés teljesítése arra a nyomtatóra kerül, amely a kért dokumentumhoz fizikailag a legközelebb van.

A Relais szkennelő munkaállomásán a megrendelőlapot és a nyomtatott kiadványt együtt dolgozzák fel. A rendszer megengedi a Nem teljesíthető kód használatát is, ha a keresett dokumentum nincs a helyén, vagy a megrendelést bármely egyéb okból nem lehet teljesíteni. Lehetőség van továbbá a Küldeni kód használatára is, ha az eredeti dokumentumot vagy egy audiovizuális dokumentumot nem lehet szkennelni. Mindkét esetben a rendszer üzenetet küld a Forrásrendszernek a megrendelés feldolgozásának módjáról.

A szkennelés után a következő lépés A szkennelt állomány megújítása, majd a dokumentum továbbítása a Forrásrendszer által megadott módon. A folyamat végét az Update, teljesítve lépés jelenti, amelynek során a Forrásrendszert tájékoztató fájl készül a megrendelés feldolgozásáról.

1. ábra A Relais rendszer áttekintése

A rendszer központi egysége a Relais szkennelő munkaállomás. A munkafolyamat elve, hogy a dokumentumokat a lehető leghamarabb elektronikus formára kell alakítani. Általában TIFF fájlok képeznek, mivel ezek a későbbiek folyamán sokféleképpen használhatók.

A Relais másik erőssége, hogy a dokumentumok továbbítására különböző megoldásokat tesz lehetővé. A feldolgozási folyamatot jellemző adatbázis

a rendszerbe kerülő minden megrendelést nyilvántart. Az adatok két szinten kérhetők: a feldolgozás alatt lévő megrendelésekről és az összes megrendelésről. További programok alkalmazásával különféle statisztikák készíthetők. Az egyedi megrendelések szintjén pedig a könyvtáros utána tud nézni annak, hol tart a megrendelés teljesítése.

A rendszer használata lenyűgöző eredményeket hozott. A Nemzeti Orvostudományi Könyvtárban

(National Library of Medicine) a megrendelések felét négy óra vagy még kevesebb idő alatt teljesítik, 96%-át pedig 24 óra alatt. Minőségi változások is érzékelhetők, mivel a szkennelő munkaállomáson dolgozó operátor figyelni tud a dokumentum minőségére.

/CORNISH, Alan: The Relais document delivery system: an innovative model for resource sharing. = *Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery & Information Supply*, 10. köt. 3. sz. 2000. p. 77-84./

(Viszocsekné Péteri Éva)

Docster: közvetlen dokumentumküldés

A *napster* rendszerhez hasonlóan, amelyben különböző szervereken lévő zeneszámokat lehet letölteni, meg lehetne oldani a dokumentummásolatok szolgáltatását is. Ehhez a *napster* fájlelosztó rendszerét lehetne alkalmazni, amelyben nincs központi tároló, hanem a találatok a keresett dal lelőhelyjegyzékét alkotják.

A *docster* olyan új bibliográfiai irányító rendszer, amely a fájlok tárolását és a *napster*-féle kommunikációs protokollt ötvözi. A *docster* nemcsak a hivatkozásokat tárolja, hanem magukat a szövegfájlokat is, és marad kapcsolat a hivatkozások metaadatai és az egyes vonatkozó fájlok között.

Képzeliük el, hogy a kutató egy cikk olvasása közben olyan új hivatkozást talál, amelyet le szeretne tölteni a saját gépére, és a *docster*en keresztül kapcsolódhat azokhoz a szerverekhez, amelyeken megvan a cikk másolata. Ma ezt még így nem lehet megtenni, a könyvtárak nagyon szigorúan függnek a szerzői jogi szabályoktól. De át lehet úgy alakítani a *napster*-modellt, hogy ne sértse a szerzői jogi előírásokat. Ehhez a „tisztesleges használat” fogalmát kell általánosítani, amibe belefér pl. az, hogy egy kutató elküldi kollégájának egy cikk másolatát. Ettől a lépéstől nem áll nagyon távol, ha koordinált másolatszolgáltatásról beszélünk, amelyben központi szerver biztosítja a tisztesleges felhasználást, és a rendszer nem sérti a kereskedelmi szolgáltatók érdekeit. Jó például szolgálhat az az eset, amikor az olvasó egy régi folyóiratból kér olyan cikkmásolatot, amely még nincs elektronikus formában. Ekkor a küldő könyvtár gépre viszi, és ezzel elérhetővé teszi a cikk iránti többi igénylő számára is.

A könyvtárosok már elégszer megmutatták, hogy betartják a szerzői jogi előírásokat. A kutatóintézeti könyvtárak évente több tízezer másolat iránti kérelmet töltenek ki, és fizetik ki a jogdíjat. Ettől a kiadók jól járnak, de a könyvtárosok továbbra is helyben topognak, feleslegesen párhuzamosan másolják vagy szkennelik a dokumentumokat.

Mivel mindenki biztos abban, hogy a könyvtárak fizetnek, a struktúrát át lehet emelni a *docster*be, intézeti vagy konzorciális szinten egyesítve a *docster*-szervereket. Ebben az esetben egy nagy intézet tanszéki könyvtára megadott témakörben több száz vagy több ezer kutatót tud kiszolgálni, akik a *docster*-megrendeléseket a könyvtáraikon keresztül küldik.

A *rendelés/teljesítés* a következő lépésekből áll:

- (1) X intézetben A kutató kér egy cikket;
- (2) az ő *docster*-kliense használja X Egyetemi Könyvtár *docster*-szerverét;
- (3) X Egyetemi Könyvtár *docster*-szervere elvégzi a keresést a rendszerben lévő többi *docster*-szerveren;
- (4) Y Egyetemi Könyvtár tud arról, hogy az ő lokális rendszerében lévő B kutatónak megvan ez a cikk;
- (5) Y Egyetemi Könyvtár elkéri a megrendelést;
- (6) Y Egyetemi Könyvtár utasítja B kutató *docster*-kliensét, hogy küldjön másolatot A kutatónak;
- (7) A kutató elolvassa a cikket, elvégzi a kutatást, Nobel-díjat kap, a díjat X egyetemnek adományozza.

Mindez csak néhány másodpercet vesz igénybe, és az azonosítás csak X és Y egyetem szintjén történik. A részt vevő kutatók adatait csak az egyes intézeteken belül ismerik.

A *rendszer kiépítéséhez* szükséges lépések:

- **Infrastruktúra:** a *napster*-protokollnak vannak már különböző változatai, egyik sem igényel lényeges módosítást. Még ki kell dolgozni az egyesítési protokollt, de ez sem okoz nehézséget, ha a *Docline* felépítését követik. Szükséges még a *docster*-kliens és a bibliográfiai metaadatok integrálása.
- **Biztonság:** a protokollt úgy kell körültekintően meghatározni, hogy az ne kompromittálja az egyéni felhasználó gépét. Néhány alapvető hitelesítés is szükséges lesz a forrás- és a célintézet azonosítására. Ezek nem egyszerű feladatok, de vannak már megoldásaik.